

van geluk en vrede. En dat onbezorgde, rustige leven, klaagt nu Job, wat ook telkens en telkens ten deel aan de goddeloosheid, die God tergen. Hun gaat 't voor den wind. Hen treft geen ramp. Hunner is schier ongestoorde voorspoed. En daartegenover wordt de vrome aanbieder van Jehovah gedurig hard geslagen, door angst beïnvloed, en door ongeluk dat zich op ongeluk stapelt, schier tot wanhoop gedreven. En dat doen niet de menschen, maar dat doet God.

Dat doet God door menschen, of ook door de boose hand van menschen te laten worden. Maar toch altoos zoo, dat 't God zelf is die 't alzo beschikt, die 't over ons brengt, en ons in het lijden neerstort.

Dat is het pijnlijk levensraadsel, dat het voor ons niet te doorgronden mysterie van het leven. En waar het reeds hard is, door zijn God, aan Wien men met heel zijn ziel in liefde kleef, zoo zonder sparen geslagen te worden, dan vindt de lijder der oudheid het nog vreeslijker, van zijn aschhoop af het te moeten aanzien, hoe God zijn overburen, die goddeloos verwoesters zijn, in hun tenten zegent en ze jubelen doet.

Niet dat hij hun persoonlijk daarom kwaad toewenschte, maar de tegenstelling was hem te scherp en te machtig.

Hij had altoos van Jehovah geroepen, en zij hadden Jehovah getergd. En nu was het hem te moede, of Jehovah over de tenten van wie Hem tergen, zijn vriendelijk aanschijn deed lichten, en door een zwarte wolk alle licht van zijn tente afneemt.

Dit gaf hem een gevoel, alsof God niet opmerkte wie Hem aanroep en wie tegen Hem vloekte. Ja, alsof God er lust in had te toonen, dat onze hulde of onze terging Hem om 't even was. Waar dan nog bij kwam, dat die goddeloos verwoesters in hun tenten metspottende vinger naar hem wezen: „Dat is dan nu de man, die zei op zijn God te vertrouwen. En zie, ons, die lachten om zijn vroomheid, ons blijft 't goed gaan, en daar zit hij zelf nu, zwart van de zweren, te kermen op zijn hoop van asch.“

En zoo nu is het niet zelden nog.

Lang niet altijd. o. Neen. De gevallen liggen voor het grijpen, dat een goddeloos door het hardste noodlot wordt achtervolgd, en dat hij ten leste ondergaat in schaamte en schande. En daartegenover staat, dat vaak het vrome kind van God voorspoed in de wereld geniet en tot aan zijn dood voor harde slagen bewaard blijft.

Maar tusschen dit alles door stuit ge ook nu nog herhaaldelijk op het bloeiende levenslot van een man die om God noch zijn gebod geeft, en daartegenover op den niet eindigenden tegenwoord van een die God vreest, en dien het ongeluk tot aan zijn graf blijft achtervolgen.

Dit nu strijdt met de inspraak van ons hart. Wat in het vijfde hoofdstuk staat: „Eer uw vader en uw moeder opdat het u welge“, vindt in de inspraak van ons hart zijn toepassing op alle wandelen in de wegen des Heeren. Het mag niet zijn: „God vrezen als middel om voorspoed te hebben“, evenmin als 't zijn mag: „Het kwade laten, enkel om de straf te ontlopen“. Wie recht staat, vreest zijn God uit den geest der aanbiddende kinderliefde, en laat 't kwaad, omdat hij 't haat.

Maar al mag van dit hooge, van dit ideale standpunt geen oogenblik afgedaald, toch is nooit uit te roeien in ons het besef, dat de vreeze Gods zaligheid aanbrengt, en dat het tergen Gods de rampzaligheid althans aan doet sluipen.

Ons roepen en smeeken is elken morgen, is vooral in oogenblikken van angst en zorg tot den God onzes levens, dien we eeren, of Hij, als de Almachtige God, ons in zijn hoede wil nemen, onze wenschen ons wil geven, en ons bewaren wil voor alle leed.

En als ge zelf dan één van die zijt, op wie God den tegenovergestelden regel toepast, en Hij, hoe inniger ge Hem dient en eert, u te dieper in den stroom van het lijden onderdompelt, terwijl ge tegenover u uw tegenstander, die God in zijn hart vloekt, van de hand van uw God gezegend ziet, dan wordt het u zoo benauwd, dan kunt ge er niet meer uit, dan wil de kreet der wanhoop u naar de lippen dringen, en geraakt uw ziel in u aan een bittere worsteling ten prooi, waartoe ge u door geen voorspiegeling van de vrucht van het lijden, hoe warm ge dit ook beaamt, kunt loswringen.

Ge stemt het daarom wel toe, wat men u voorhoudt, dat God kastijdt dien Hij liefheeft; dat het lijden eens doorworsteld, een vreedzame vrucht der gerechtigheid achter laat; dat wie in tranen zaait, ons massen zal in genot; en dat hetgeen hier om Gods Wil geleiden is, zijn loon heeft bij uw Vader die in de hemelen is. Ge predikt dit uzelven, ge weet dat Gods Woord u dit alles ter vertroosting aan het oor uwer ziel fluistert. Maar toch, uw hart komt er niet mee tot ruste.

En juist daarom niet tot ruste, omdat ge met uw God reukt, en ge daarom niet rusten kunt eer ge inzicht, hoe 't mogelijk is, dat uw God zoo met u, en zoo vlak tegenovergesteld niet wie Hem tergen, handelt.

Job heeft dit in hoofdstuk 10: 13 eens op deze vreeslijke wijze uitgedrukt: „Eerst, o mijn God, waart gij enkel liefde voor mij, maar toen het alles liefde scheen, hadt gij deze boze dingen reeds in uw hart verborgen. Ik weet dat dit kwaad, dat Gij mij nu aandoet, toen reeds bij u geweest is.“

Een vreeslijke rege van Job, omdat er het verwijt in ligt, dat de eerste liefde die in zijn voorspoed zich uitsprak, in God onoprecht was geweest, en dat zijn God er hem door misleid heeft.

En toch, hoe vreeslijk ook, en hoe zondig daarbij, toch spreekt in dat vermetel zeggen de behoefte van zijn ziel, om het met zijn God ernstig te nemen. Het is hem niet maar om voorspoed of tegenspoed te doen. Neen, voor alle dingen vraagt hij om de liefde van zijn God, om de rechte verhouding van God tot zijn hart, en van zijn hart tot God, als van vriend tot vriend, als van persoon tot persoon.

En die bange knoop nu, hoe God, die 't alles vrijmachtig beschikt, zoo soms het onnoodeloos lot juist over zijn liefste kind kan geheugen, dien ontbindt ge niet door vermaan of vertroosting, noch door te wijzen op het door lijden ingaan tot heerlijkheid.

Over die bangheid der ziel gaat geen ander licht op, dan dat u toestraalt van het Kruis van Golgotha.

Op Golgotha gold het niet maar den beïlgste, niet maar den reinste en den gansen rechtvaardige, neen het gold hier Gods eigen lieve Zoon, bij God en zelf God.

En dien eenigen, dien heiligen, Gods eigen en eeniggeboren Zoon ziet ge aan dat Kruis in den bitteren dood ondergaan, en onderwijl hij sterft, jubelen die God tergen en spotten met zijn doodstrijd.

Hier is dezelfde bangheid als bij Job, maar veel benauwender. De ondoorgrondelijkheid Gods, doch nog in veel donkerder wolk zich verbergend.

En het is zoo, ook hier gaat het door lijden tot heerlijkheid, uit de bangste vernedering klimt het op tot de hoogste heerlijkheid, maar dat verklaart u het mysterie niet.

Dat mysterie ligt veel dieper. Het is, dat in en door dat Kruis de eere van uw God gehandhaafd en zijn wereld gered wordt!

En omdat het Kruis deze eeuwige vrucht brengt, daarom zijt ge niet maar met dat Kruis verzoend, maar roemt ge er in als in de openbaring der hoogste genade.

En nu uw eigen lijden. „Wie mij volgen wil, zoo sprak de Man van smarte, neem zijn kruis op en volg mij!“

Zoo wordt dan ook uw lijden in dat eeuwige mysterie opgenomen.

Ook uw lijden moet in aansluiting aan het Kruis van uw Heiland, de eere van uw God dienen.

En nu voegt ge uw tranen af, en is uw ziel in u tot rust gekomen. En nu ge ontwaart, dat 't om de eere van uw God gaat, van dien God die ge liefhebt met uw teederste liefde, nu wijst ge den beker des lijdens niet meer morend af, maar drinkt dien willig, en ledigt hem tot den bodem, en het is uw God die er u toe bekwaamt.

Amsterdam, 18 Oct. 1907.

Omdat de stichtingsdag onzer Hoogeschool dit jaar op een Zondag valt, zal de plechtige overdracht van het rectoraat Maandag 21 October des namiddags te 2 ure in het Gebouw van den Werkenden Stand plaats vinden. Prof. Mr. D. P. D. Fabius zal dan met het houden eener openbare rede en de vermelding van de lotgevallen der Academie gedurende het afgelopen jaar de rectorale waardigheid overdragen aan Prof. Dr. J. Wolter, die door Directeuren is aangewezen om voor het volgende jaar Rector der Vrije Universiteit te zijn.

De openbare bidstond, die aan deze plechtigheid voorafgaat, wordt hedenavond in de Keizersgrachtkerk gehouden, en als voorganger treedt daarbij op Dr. H. Hoekstra, predikant te Arnhem.

Bij beide gelegenheden zal zeker met dankbaarheid worden teruggezien op het levensjaar, dat achter onze Hoogeschool ligt. Hoe klein hare kracht ook is, toch gaat onze School langzaam maar zeker vooruit. Het getal harer Hoogleraren klom weder met één. De fundamentele voor den uitbouw eener nieuwe Faculteit werden gelegd. De smaad, waarmede ze vroeger in kringen van tegenstanders vaak begroet werd, maakte allengs voor meer waardering plaats.

Al voegt het ons niet te roemen in eigen kracht, en al weten we maar al te goed, dat de werkelijkheid nog o zoo ver beneden het hooge ideaal bleef, dat den stichters onzer School voor oogen stond, toch mag het offer van lof en dank niet ontbreken voor Hem, Wiens trouwe hoede en genadige gunste onze Vrije Universiteit al die jaren in stand hield en haar tot een zegen voor ons volk stelde.

Van dien God zij ook dit jaar haar sterkte en haar levenskracht!

Ook in Engeland komt het vraagstuk van de scheiding tusschen Kerk en Staat steeds ernstiger aan de orde.

Ongetwijfeld werken daartoe de politieke omstandigheden mede.

De conservatieven vinden in de Engelsche Staatskerk het hechtste bolwerk. De Staatskerk heeft toch in Engeland niet alleen financiële, maar ook politieke voorrechten. Haar bisschoppen hebben van rechtswege zitting in het Hoogerhuis. En waar de liberale regering bij haar voorstellen telkens stuit op den onverzettelijken tegenstand van het Hoogerhuis, is het wel te begrijpen, dat de Staatskerk reeds daarom bij de liberale regering niet in een te best blaadje staat. Daarbij komt, dat de liberale regering haar overwinning bij de stembus voor een goed deel aan de dissidenten of leden der vrije Kerken dankt. En ook deze dissidenten dringen er bij de regering op aan, dat aan de bevoorrechtiging der Staatskerk een einde worde gemaakt. Sir Campbell Bannerman heeft dan ook namens de regering de belofte gedaan, dat althans voor Wales die diestabilschment, gelijk de Engelschen het noemen, of de scheiding tusschen Staat en Kerk, zal worden doorgevoerd.

Metterdaad is deze bevoorrechtiging van de Staatskerk dan ook een stuitend onrecht. Een groot deel van de bevolking heeft reeds lang met de Staatskerk gebroken. In sommige streken, zoals in Wales, is de verhouding reeds zoo, dat de Vrije Kerken ongeveer driemaal zoveel leden tellen als de Anglikaansche Kerk. En toch moeten de leden dezer Vrije Kerken nog altoos belasting betalen voor de tractementen voor de geestelijken der Staatskerk, terwijl ze voor hun eigen predikanten uit de Staatskerk niets ontvangen. En al is in Engeland zelf de Staatskerk nog het grootste in zien-tel — ze telt 2.115,384 avondmaalgangers, terwijl de Vrije Kerken te zamen 1.619.883 hebben — toch geldt van deze Staatskerk evenals van alle Staatskerken, dat ze wel massaal is in omvang, maar feitelijk het minste in staat haar leden aan de Kerk te binden. Het feit, dat de Vrije Kerken een miljoen meer zitplaatsen hebben en een half miljoen meer Zondagsschoolleerlingen toont genoegzaam, hoeveel grootte de levenskracht is, die deze Kerken ontwikkelen. Het ligt dan ook geen twijfel of, wanneer eenmaal voor Wales het beginsel van de scheiding is doorgevoerd, zal dit op den duur voor heel Engeland doorwerken. De Engelsche Staatskerk met haar romaniserende tendenzen, haar conservatieve politiek, haar weinige zorg voor armen, heeft de sympathie van het beste deel der bevolking reeds lang verloren.

Het is te begrijpen, dat de gedachte aan deze scheiding de geestelijken der Staatskerk

met zorg vervult. Op het jaarlijksche congres, dat de Anglikaansche geestelijken ditmaal te Great-Yarmouth hielden, vormde het diestabilschment-vraagstuk dan ook de hoofdschotel. En ernstig werden de maatregelen overwogen, om tegenover aan den aanval op de Staatskerk te bieden.

Op dit congres nu hield een der Engelsche bisschoppen een zeer opmerkelijke rede, waarvan we den korten inhoud aan een correspondentie uit de *Telegraaf* ontleenen. Deze bisschop gaf toe, dat de scheiding voor de Episcopale Kerk er nuttig dan schadelijk zou zijn. En daarvoor voerde hij de volgende gronden aan:

Zij zou, als een onafhankelijke geestelijke gemeenschap, haar eigen verordeningen kunnen maken, en een leerstelsel systeem opbouwen, dat met de tijden kan veranderen. Nu is zij gebonden aan de wetten, door den staat voor haar gemaakt. Haar leer en vormen zijn in een staatkundig keurslijf gegeren, dat hun vrije ontwikkeling verhindert, terwijl de vrije kerken met den tijdgeest opmarcieren kunnen.

En bovenal zou de onafhankelijkheid, het eigen leekendom meer belangstelling voor de Episcopale Kerk gaan inboezemen. Nu laat hun overtuiging maar al te veel te wenschen over. De bisschop veronderstelde, dat de leken van geen Christelijke gemeenschap zóó onvoldoende zorgen voor de Kerk, en speciaal voor het onderhoud hunner voorgangers, als de leken der Engelsche Kerk. Wij hebben meer dan eens over de armoede van Anglikaansche geestelijken geschreven, en paar duizend van hen verdienen nog geen droog brood en moeten jaarlijks door een liefdadige vereniging in de kleeren worden gestoken. Een reden hiervan is ook, dat het totale inkomen van de Anglikaansche Kerk te onbillijk wordt verdeeld, zoodat honderden een weelderig bestaan hebben en curaten betalen om hun werk te doen.

De leden der vrije kerken zorgen, in het besef van geheel op zich zelf aangewezen te zijn, goed voor het onderhoud van hunne gemeenten en voorgangers, offeren vrij wat meer dan hunne Anglikaansche tegenstanders. En naar het oordeel van den bisschop werd bij dezen de geest van zelfhelp uitgedoofd, door het bewustzijn van de verzeerde positie hunner Kerk, waaraan ook hare zwakte in het buitenland werd toegeschreven.

Dat deze bisschop aan het slot van zijn rede op grond van andere overwegingen er toch toe kwam om voor handhaving van den bestaanden band te pleiten, boezemt ons geen belangstelling in. Waar het voor ons op aan komt, is, dat deze hooge prelaat van de Staatskerk, openlijk getuigenis kwam afleggen, dat de groote kracht der Vrije Kerken juist daarin schuilt, dat deze zelf voor het onderhoud van haar dienaren te zorgen hebben, en dat de bezoldiging door den Staat de levensenergie der Kerk uitsluit.

Dit onverdacht getuigenis moge ons waarschuwen om toch het brood der Kerk niet aan den Staat te gaan vragen. Vooral, waar de Vrije Kerken het zonder Staatshulp gewaagd hebben, in Engeland, in Schotland, in Amerika, in ons land, is gebleken, hoe daardoor de energie der Kerk is geprikkeld, haar levenskracht is gestaeld, haar werkzaamheid naar buiten zich heeft uitgebreid.

Voor een schotel linzenmoes dat kostelijke voorrecht prijsgeven, dat God aan onze Kerken geschonken heeft, willen we niet. En we gelooven, dat onze predikanten liever met een sober traktement willen toekomen, dan dat ze een beginsel zouden prijsgeven, dat onze Kerken zoozeer tot zegen is geweest.

De rede, waarmede Prof. Dr. G. Wildeboer 2 October j.l. het hoogleraarsambt in de Faculteit der Letteren en Wijsbegeerte te Leiden aanvaardde, gaf een niet onbelangrijk overzicht van den tegenwoordigen stand van het Oud-Testamentische vraagstuk. Al is Prof. Wildeboer geen origineel denker en al bestaat zijn kracht veel meer in het handig saamvoegen van de resultaten, waartoe anderen vóór hem gekomen zijn, dan in het banen van nieuwe wegen, toch is hij juist daarom een veilige gids, wanneer men weten wil hoe in de kringen der critici over het Oud-Testamentische vraagstuk gedacht wordt na de ontdekkingen, die in Assyrie en Babel zijn gedaan. Het is dan ook aan dat vraagstuk, dat deze rede in hoofdzak is gewijd.

Vriendelijk is deze rede zeker niet voor degenen, die op grond van deze ontdekkingen aan de deugdelijkheid van de hypothese van Kuenen-Wellhausen waagden te twijfelen. De kritische resultaten zijn nu eenmaal het heilige huisje, waaraan niet getoerd mag worden. Hooghartiger en laatzinkender is zelden een oordeel geveld over degenen, die het voor de geloofwaardigheid van het Oud Testament opnamen. „Is er dan geen tegenspraak geweest? vraagt de hoogleraar. Ja, luidt het antwoord, er is tegenspraak geweest. Vooral van niet vak-geleerden. Van theologen, die meenden in enkele maanden, ja zelfs in een zomervakantie, eerst onder de knie te kunnen krijgen en dan nog bovendien te kunnen weerleggen, wat mannen van buitengewoon aanleg na jaren moeizamen arbeid gevonden hadden“ (p. 9).

En na eerst dit abertijgend oordeel over zijn tegenstanders te hebben geveld, spreekt hij daarna aldus over hun arbeid: „Er zijn er onder hen, die in 't geheel geen poging deden om hun tegenstanders te verstaan. Die stokstijf op hun terrein bleven staan, om vandaar nu met steenen te werpen. En er zijn er ook onder, die gepoogd hebben te grijpen, wat hun onaannemelijk scheen en die op heusche wijze ons te woord stonden. Maar ook dan bleek het vaak, dat tusschen het willen en het kunnen een groote afstand ligt, dat de strekking onzer bewijsvoering niet begrepen was“ (p. 10). Prof. Wildeboer stapte dan ook met een medelijdend hoofdknikje over al deze apologeten heen. Hun personen noemt hij niet; hun werken acht hij der vermelding niet eens waard; hun argumenten weerlegt hij niet. Hij vindt maar een ding jammer. Men zou van zijn tegenstanders anders nog wel wat kunnen leeren, maar dan moeten zij op de hoogte zijn van het

geen ze willen bestrijden. En onder al deze apologeten is er zelfs niet één die het kritische standpunt begrepen heeft. „Den eenigen dienst, dien zij ons bewezen hebben, is dat zij welafslaan voor goed gebracht hebben daar, waar zij hen niet wilden hebben“ (p. 10). Een werk als van Dr. James Orr is waarschijnlijk aan Prof. Wildeboer nog onbekend gebleven. Zulke kleinigheden zien men, wanneer men op zoo hoog wetenschappelijk standpunt staat, over 't hoofd. Althans men zwijgt er over.

Te stuitender nu is dit oordeel, omdat Prof. Wildeboer in deze oratie zelfs de minste poging niet gewaagd heeft om de ernstige bedenkingen, die door deze apologeten met name op grond der jongste ontdekkingen in Babylon zijn aangevoerd, te weerleggen. In twee bladzijden, zegge in twee, zonder eenige noot of bewijsmateriaal, maakt hij hen af. Op welke wijze dit geschiedt, moge een enkel voorbeeld toonen. Prof. Dr. H. H. Kuyper had in zijn oratie over Evolutie of Revelatie gewezen op de overeenkomst tusschen de rechtsbepalingen in Hammurabi's wetgeving met hetgeen de Schrift mededeelt aangaande de rechtsverhoudingen in het familieleven der patriarchen.

Eerst wordt nu kritiek geëfend op de uitdrukking, dat deze rechtsbepalingen geheel overeenstemmen. Een Duitsch geleerde had zich „voorzichtiger“ uitgedrukt en gezegd, dat de zeden en beschouwingswijze der patriarchale geschiedenis merkwaardig dijnijls aan den codex van Hammurabi herinneren.

Terstond daarop laat Prof. Wildeboer volgen: „Hoe hij (Prof. Kuyper) dat weet? Niet door onderzoek, althans niet door een onderzoek, dat nauwkeurig vergelijkte“. De voorstelling wordt hier dus gegeven, alsof Prof. Kuyper den codex van Hammurabi eigenlijk niet eens onderzocht had. Slaat men nu de bedoelde oratie op, dan ziet men in een breede noot op blz. 83 letterlijk afgedrukt de voornaamste bepalingen uit den Codex Hammurabi, waarop dit oordeel rustte, met verwijzing naar de teksten uit de patriarchale geschiedenis, die daarmee overeenkomst vertoonden.

Stel nu tegenover deze scherpe en de personen zelfs krenkende wijze, waarop Prof. Wildeboer degenen, die het voor de Schrift opnamen, afmaakt, de warme en schier eerbiedige hulde, die hij aan de coryphaeën der modernen brengt. Wel wordt even het verschil aangeduid, dat hem van de modernen scheidt; de leerling, heet het, niet in menig opzicht anders dan zij — maar overigens is het boter tot den boom. Kuenen wordt met dankbaarheid herdacht. Om Oort's hoofd een lauwerkrans gevlochten. „Dat Gij naast ons blijft arbeiden verheugt ons“.

Nu zijn we dit van de ethische „broeders“ reeds lang gewend. De liefste lonkjes werden steeds naar links geworpen, voor rechts was er weinig anders dan een geeselslag. Maar van Prof. Wildeboer, die trots zijn kritisch standpunt, toch altijd als een geloovige optrad, had men betere dingen verwacht. De Leidsche lucht schijnt niet gunstig te hebben gewaakt.

Vraagt men nu ten slotte, of deze oratie ons dan geen de minste winste bracht, zoo moet daarop geantwoord worden, dat ze juist omgekeerd toont, hoe sterk de geesten reeds aan 't verschuiven zijn. Heel deze oratie toch heeft geen ander doel, dan om voor het Leidsche publiek duidelijk te maken, dat het standpunt van Kuenen en Wellhausen een overwonnen standpunt is en de ontdekkingen van Babylon tot een nieuwe constructie hebben gedwongen. „In zekeren zin, scarce Prof. Wildeboer, zijn wij een nieuwe periode ingetreden“ (p. 15). De Oud Testamentische geschiedvorschers zijn „door de comparative methode van de eenzijdigheid der literarisch-kritische richting verlost“ (p. 19). Op schier alle hoofdpunten toont hij dan ook aan, hoe de geleerden thans tot andere resultaten komen. „Later onderzoekingen hebben geleerd, dat de voorgeschiedenis dezer codificatie van het Mozaïsche recht veel ingewikkelder is geweest, dan Kuenen en zijn tijdgenooten zich voorstelden“ (p. 19). „De vergelijking met wat Assur, Arabië en Egypte, maar ook de oude woestijn-Arabiërs ons leeren, (doen) ons als oud zien, wat velen vroeger voor jonge toevoegsels hielden“ (p. 18). Wat Kuenen had beweerd, dat Israël's profeten de eigenlijke stichters van Israël's religie waren geweest, wordt kortweg een „fabel“ genoemd (p. 19). De „evolutionistische geschiedbeschouwing“, waarvan de school van Kuenen en Wellhausen uitging, heet door haar tegenstanders „al zoo vaak in hare ongenoegzaamheid ten toon gesteld, dat er voor een andere opvatting plaats moet gelaten worden“ (p. 9).

Indien men dan ooit door den schijn zich niet misleiden laat, dan is feitelijk deze oratie een erkenning, dat de school van Kuenen en Wellhausen op de hoofdpunten gedwaald heeft. Natuurlijk moest die pil verguld worden. Een handig veldheer weet zelfs zijn afocht nog zoo te dekken, dat hij den schijn van een vlucht vermijdt. Maar feitelijk beteekent deze oratie, dat de zoo geminachte apologeten toch heusch zoo mis niet hebben gezien, toen ze beweerden, dat de ontdekkingen van Babel voor de school van Kuenen en Wellhausen in menig opzicht vernietigend waren.

Wegstafel.

1. DR. JAMES ORR. Het Oude Testament beschouwd met betrekking tot de Nieuwere Critiek, bewerkt door Dr. J. C. DE MOOR, met een voorrede van Dr. H. BAYNCK. Kampen — J. H. KOK — 1907.

Nu ook het ze deel of never het ze stuk van dit werk is verschenen en het daarmee compleet is, mag ik, waar ik voor eenige weken hier de aandacht gevestigd heb op het ze stuk, niet nalaten dit ook op het ze te doen.

Om een denkbeeld te geven van de hooge belangrijkheid van Orr's boek laat ik hier volgen een korte inhoudsopgave. In dit ze stuk dan, dat ons hoofdstuk IX—XII brengt, zet de schrijver eerst voort zijn bezwaren tegen de Hypothese der Critiek (h. IX en X).

In deze hoofdstukken geeft hij het slot van zijn critiek op de nieuwere critiek van het O. T. wat betreft de Pentateuch of de vijf boeken van Mozes.

Het gaat in h. IX en X om wat de critiek leert over den ouderdom en het karakter van die groote verzameling wetten, welke in Exodus, Leviticus en Numeri gevonden worden en de kern zouden uitmaken van het geschrift dat door de critici de *Priester-codex* genoemd wordt. Terwijl nu vroeger critici deze Levitische wetgeving nog voor tenminste ouder dan Deuteronomium hielden en voor waarschijnlijk althans in hoofdzak Mozaïsch, houdt de nieuwere critiek, vooral sedert 1866, haar voor een werk der schriftgeleerden tijdens de ballingschap of later.

In de zovooren genoemde hoofdstukken heeft Orr deze hypothese onder handen en wijst op de bezwaren waardoor zij gedrukt wordt.

Hiermede is dan zijn critiek op de critiek van den Pentateuch, aangevangen in h. VII, ten einde en komt hij als algemeen resultaat tot wat hij noemt: het Mozaïsch karakter van den Pentateuch.

Voor Orr is de critiek op de nieuwere Pentateuch-critiek de hoofdzak. „Zoodat ieder erkent“, schrijft hij op p. 207, „is de Pentateuch-guestie de fundamentele voor de critiek van het O. T.“. „Indien deze hoeksteen“ zoo lees ik daar verder — bedoeld zal wel zijn: wat Orr noemt het Mozaïsch karakter van den Pentateuch — „kan losgewerkt worden, hebben de critici het gebouw des O. T. op zijn grondslag doen wankelen“. „Is echter de aanval op den hoeksteen afgewend, dan heeft de volgende geschiedenis weinig meer van den vijand te vrezen“. Met „de volgende geschiedenis“ zijn in deze militante klinkende verzekering: de *latere historische boeken* van het O. T. gemeend. Over deze handelt Orr dan ook slechts in een aanhangsel bij hoofdstuk X. Men zou tegen een zoo summierlijke behandeling bezwaren kunnen maken, doch men vergete niet, dat Orr's boek geen „inleiding“ op het O. T. is en dat de opzet van zijn boek beheerscht wordt door de overwegende betekenissen, die hij in de O. T. wetenschap toekent aan de Pentateuch-critiek.

In hoofdstuk XI: *De Archæologie en het O. T.* geeft Orr een lezenswaardig overzicht van de archæologische of van de oudheidkundige ontdekkingen der vorige eeuw in Egypte, Babel, Syrië en elders, in verband met de critiek op het O. T. en wijdt daarbij ook even zijn aandacht aan het boek *Daniel*.

In hoofdstuk XII eindelijk bespreekt hij: *Psalmen en Profeten*. Gelijk ten vorigen male kunnen wij, ook met het oog op dit tweede stuk, het boek van Orr als een critiek op de nieuwere critiek des O. T. ten zekere aanbevelen. Wij kunnen uitsluitend verstaan dat in de slotwoorden, waarin het doel van dit boek wordt omschreven, staat te lezen: „Indien het iemand, die wellicht te spoedig toegaf of zonder recht te weten wat hij deed, de door de moderne critiek ingenomen stellingen goedkeurde, er toe brengen mag de grondslagen van haar theorie over het O. T. meer nauwgezet te gaan onderzoeken, hebben schrijver en bewerker reeds voldoening van hun arbeid“.

2. DR. J. WOLTER. *Schoolbesturen en Onderwijzers*. Hilversum. G. M. KLEMKER. Prijs f. 0.20.

't Is een brochure van even twintig bladzijden. De rede, door mijn ambtgenoot onlangs gehouden en door hem afgestaan voor de Uitgaven van het Gereformeerd Schoolverbond onder den hoofdtitel: *Onderwijs en Opvoeding*. Van die uitgaven No. 2.

Ook al weet ik, dat zijn woorden niet veel gevaar zullen loopen wegstevigen uit het bewustzijn van de hoorders zijner rede, toch ben ik, en zullen velen met mij, ook onder die hoorders, Dr. Wolter dankbaar zijn, dat zij nu ook vastliggen in dit zijn geschrift.

Zoodanig niet Prof. Wolter's *Paedagogiek* — een werk zoodanig bij allen ons geven kan — met den inhoud dezer brochure, onder dat gebracht in een der §§ van dat werk, voor ons in druk ligt, zal deze brochure niets van haar waarde verliezen.

En waarde heeft zij voor het vraagstuk: welke de verhouding is tusschen Schoolbesturen en onderwijzers.

Op dat is leg ik hier nadruk.

De vraagstelling toch is hier niet: hoe die verhouding wezen moet, maar hoe zij is. Niet de sedelike kwestie is het, maar het hier omgaat, althans niet allereerst. Dat deze verhouding moet zijn een „christelijke“ weten wij ook wel, maar wat wij niet allen weten, is: Wat is deze verhouding is in het wezen; wat is de objectieve verhouding van Schoolbesturen en Onderwijzers. Daarover bestond onzekerheid.

Onzekerheid met name in de kringen van het Protestantisch bijzonder onderwijs waaraan juist met die verhouding te doen heeft. Bij de Roomsche-Katholieken toch staan ook de lagere scholen gewoonlijk onder de leiding der geestelijkheid, wordt het geheele onderwijs centraal geregeld en komt dus dit vraagstuk minder ter sprake“.

Aan deze onzekerheid heeft nu Wolter een einde gemaakt door eerst langs wijsgeerigen weg uit het wezen en de natuur van den mensch af te leiden wat het wezen der school is. Hoe de school wordt geboren als, bij de verdeling van arbeid, de ouders, niet meer in staat zelf hun kinderen te onderwijzen, dien arbeid opdragen aan mannen bereid hem over te nemen, aan onderwijzers.

De ouders hebben te zorgen voor het onderwijs hunner kinderen; zij laten hun kinderen door den onderwijzer leeren en opvoeden.

En dit beginsel nu moet ook het uitgangspunt zijn voor de beoordeeling van de verhouding van schoolbesturen en onderwijzers.

Een bestuur door de ouders der schoolgaande leerlingen gekozen, is dan ook voor Dr. Wolter het type van een bestuur dat met den aard en het wezen der school overeenkomt.

En na nu dus te hebben aangewezen wat een schoolbestuur is, in, wat ik zou willen noemen, het wezen der dingen, is naar de idee, toont Dr. Wolter dan in den weg van het historisch onderzoek aan, hoe deze idee, althans in de christelijke wereld, bij de inrichting van het onderwijs, zoodanig die in de middeleeuwen en in den nieuwen tijd, tot op het midden der 19de eeuw bestaat, niet is verzevenlijkt.

En al wat dienaangaande zoo voor als na de Hervorming gezien is, toen of de kerk met haar kloosterscholen, of de overheid met haar stadscholen, of het „Nut“ met zijn departementsscholen, of de besturen onzer eerste christelijke scholen — deden dat der ouders is, schroomt hij dan ook niet als „niet normaal“ te noemen.

Een normaal bestuur van zulke belangen der school waarvan de oud als zoodanig lid bijdrage betalen, de school hebbe deze vereniging kerkelijken grond dat ook de kerl aanwijst om zitt Alann tot zijn is volgens Dr. zulk 'n schoolbestuur de wet van het s gever en werke kennis, in den re 3', naar het chri arbeiders aan het van gedoopte kin Hier vindt Zoo op p. 15 leden van school de didactische onderwijs. Zoo of moet hoofd bli school acht ik t echter niet, dat h moet zijn, voor buigen". Maar men lese

Derre

OPENE

Dr. Jammerts meene vergadering demarchtendzende zomer te Nijme krachtig en gezon leven niet het en terwijl het een z wanner wellust a geerlijk worden vo

Dat zulke wook zal niemand ontz worden, dat men met de ontuchte ringen van onze C handelaars, in ste met de schaamt planken komen, waarover volgens landsche correspo afwijkingen wordt

De opvoering van product van een gr om zijn hederlijke toegelicht, en zo vinden indien het Zelfs de tooneelv Cour. — immers e telijke gezinnen g met sekere wellust tooneelstuk Edoch is in het buitenland van pornografische Voorzecker, het li vorige eeuw door schen afkeerig te n de ordinantie G op zijn arbeid.

Tegen de vervul het menscheijk ge lang, het grootst e energie opgetreden eerst en niet zond zonde xon de zou door een strijd aan meentering van de van bordeelen met Het sanctionneeren tucht werd op die al mocht een geluk vanzelf niet de ar resultaat had de ar tegenstelling tussch voor een ieder duid niet beïjders.

In dit licht moe het Neo Malthusian demarchtendzendingen niterst swakke pog Wat geeft het trou vragen — als enke tegen de zoogenaa bladen haar afschw als een middernach enkele te overtuig sonde niet mag betr van goddeloosheid i groot gedeelte van komen, betekend dat

Indedaad — he Toch ligt de betel len maar schijnbaar Juist door dien arb sonde; van het wet die zich daaraan g tigenis uit, dat nie indruk te maken, en velen komt aanklop

Er is een tijd gew den sterke te binden Wat de sonde der e de Catechismuspre mocht er over gesp gens moest worden dat zoo ontelbare sl heeft allengs leerer Paulus: „Al deze di zijnde worden openb maakt, is licht.“

Openbaarheid is vrienden van Dr. E gevat. De sonde moe duid, aangewezen, moge worden voorge het welsoortwer betr het vaderschap niet

Aan den voorvoo van de Ned. Midd Woensdag 31 Juli i naar aanleiding van zeer rijk van inhou het oog op den strij heerlijke en heilige roofd en verontreit weder worden ont gewijd — vroeg Dr.

Dat gaat niet zom mate die strijd koe de Satan zich ook weer. Sterk om der mogelijk te verijde gemigen tegen de i het getuigen voor e kuisheid.

„Hoe zal men de weder ontvoren, t staan, hem binde en „Daarvoor is het t